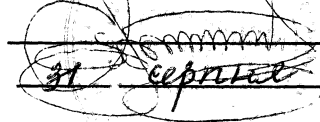

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Декан факультету
С. В. Банах

_____ 2018 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Перший проректор
Шинкарик М. І.

_____ 2018 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА

з дисципліни «Сакральне мистецтво»
ступінь вищої освіти – другий (магістерський)
галузь знань – 02 «Культура і мистецтво»
спеціальність – 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності»
освітньо-професійна програма – «Менеджмент соціокультурної
діяльності»

кафедра документознавства, інформаційної діяльності та українознавства

Форма навчання	Курс	Семестр	Лекції (год.)	Практ. (семін.) (год.)	ІРС (год.)	Тренінг (год.)	Самост. робота студ. (год.)	Разом (год.)	Залік (сем.)	Екз. (сем.)
Денна	V	II	30	15	5	4	96	150		II

Тернопіль – ТНЕУ
2018

СТРУКТУРА РОБОЧОЇ ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «Сакральне мистецтво»

1. Опис дисципліни «Сакральне мистецтво»

Дисципліна «Сакральне мистецтво»	Галузь знань, спеціальність, СВО	Характеристика навчальної дисципліни
Кількість кредитів – 5	галузь знань – 02 «Культура і мистецтво»	Дисципліна циклу професійної підготовки Мова навчання українська
Кількість залікових модулів – 4	спеціальність 028 – «Менеджмент соціокультурної діяльності»	Рік підготовки: <i>Денна – I</i> Семестр: <i>Денна – II</i>
Кількість змістових модулів – 3	Ступінь вищої освіти – другий (магістерський)	Лекції: <i>Денна – 30 год.</i> Практичні заняття: <i>Денна – 15 год.</i>
Загальна кількість годин – 150		Самостійна робота: <i>Денна – 100 год. (з них – 4 год. тренінгу)</i> Індивідуальна робота : <i>Денна – 5 год.</i>
Тижневих годин – 10, з них аудиторних – 3		Вид підсумкового контролю – <i>іспит</i>

2. Мета і завдання дисципліни «Сакральне мистецтво»

2.1. Мета вивчення дисципліни.

Мета дисципліни «Сакральне мистецтво» – формування у студентів теоретичних знань щодо феномену сакрального мистецтва, концепцій виникнення сакрального мистецтва, класифікації видів сакрального мистецтва; ознайомлення з основними досягненнями світового сакрального мистецтва в контексті культурних регіонів світу, а також мистецтвознавчими напрямками його дослідження.

Програма дисципліни побудована за історико-хронологічним принципом й охоплює найсуттєвіші явища світового сакрального мистецтва в контексті культурних регіонів світу. Дисципліна орієнтує на пошук взаємозв'язків провідних тем сакрального мистецтва на різних етапах розвитку у мистецькій сакральній спадщині народів світу. Українське сакральне мистецтво розглядається в контексті європейської культурної традиції.

Вивчення курсу передбачає цілеспрямовану роботу студентів над опрацюванням спеціальної літератури, активну роботу на семінарських заняттях, самостійну роботу та виконання індивідуальних завдань.

Курс «Сакральне мистецтво» покликаний сформуванню у майбутніх фахівців сфери соціокультурного менеджменту засади гуманістичного світогляду, моделювати їх поведінку в соціокультурному просторі.

2.2. Завдання вивчення дисципліни

- ознайомити студентів зі змістом міждисциплінарного методу при вивченні культурних феноменів на прикладі аналізу конкретно-історичних форм сакрального мистецтва;
- розкрити особливості інтерпретації феноменів релігійного мистецтва та проаналізувати їх вплив на культуру;
- розглянути сакральне мистецтво як невід'ємну складову релігійного життя будь-якої конфесії;
- ознайомити студентів з історією становлення сакрального мистецтва;
- сформуванню у студентів цілісне уявлення про особливості та зміст різних форм сакрального мистецтва;
- розвинути у студентів навички творчого мислення на основі компаративного аналізу релігійного мистецтва як знаково-семіотичної галузі людської культури.

Значна увага приділяється практичному, прикладному характеру дисципліни, розвитку особистісного творчого потенціалу для майбутньої професійної діяльності. Цьому сприятимуть практичні заняття, тестування, проведення дискусій, підготовка есе.

2.3. Найменування та опис компетентностей, формування котрих забезпечує вивчення дисципліни.

1. Розвиток знання і розуміння сучасних соціокультурних процесів.
2. Уміння визначати напрями досліджень, соціокультурних практик, які будуть сприяти отриманню знань та проведенню дискусій та формуванню сприятливого соціокультурного середовища.
3. Науково-теоретичне і практичне осмислення сучасних соціокультурних процесів в їх глобальному і локальному вимірах.

4. Здатність використовувати на практиці навички та вміння в організації науково-дослідних, науково-виробничих робіт і творчих проектів, в управлінні науковим і творчим колективом.
5. Здатність здійснювати експертизу та надавати консультаційну допомогу у розробленні соціально-культурних проектів і програм.
6. Розроблення, апробація і впровадження в соціально-культурну діяльність інноваційних, художньо-творчих, рекреативних, інформаційних технологій і проектів, а також проектів зі збереження національної (релігійної) ідентичності.

2.4. Передумови для вивчення дисципліни.

Перелік дисциплін, які мають бути вивчені раніше: «Теорія культури», «Мистецтвознавство», «Технології соціокультурної діяльності», «Музеєзнавство», «Соціокультурна діяльність».

Перелік раніше здобутих результатів навчання:

- володіти культурою мислення, здатність до узагальнення, аналізу та синтезу в діяльності, пов'язаній з пошуком, накопиченням, зберіганням і використанням інформації;
- застосовувати знання і розуміння для ідентифікації, формулювання і вирішення завдань в інформаційних системах;
- здійснювати пошук інформації в різних джерелах для розв'язання завдань спеціальності.

2.5. Результати навчання.

Застосувати знання та практичні навички аналізу відповідних нормативних документів, чинних стандартів і технічних умов, що регулюють функціонування соціокультурної сфери.

Здійснювати пошук, аналіз і оцінку інформації, необхідної для постановки і вирішення як професійних завдань, так і особистісного розвитку.

Використовувати на практиці фаховий науково-термінологічний апарат, вміти представляти підсумки виконаної роботи у вигляді звітів, рефератів, статей, оформлених відповідно до наявних вимог, із залученням сучасних засобів редагування і друку.

Вміти збирати та інтегрувати докази власної дослідницької позиції і результатів соціокультурних практик, презентувати і відстоювати власну думку щодо проведеного дослідження.

Співвідносити власну наукову та професійну діяльність з вимогами чинних нормативно-правових актів (у тому числі основ права інтелектуальної власності), які регулюють внутрішню і зовнішню діяльність в соціокультурній сфері.

Демонструвати здатність до об'єктивної оцінки і аргументування проблем та перспектив соціокультурної політики України.

Застосовувати отримані дослідницькі результати при виконанні завдань та обов'язків професійного характеру, демонструючи обізнаність у сучасних світових соціокультурних практиках.

Використовувати різноманітні комунікативні технології для організації ефективного спілкування на професійному, науковому та соціальному рівнях на засадах толерантності, діалогу і співробітництва.

3. Програма навчальної дисципліни «Сакральне мистецтво»

Змістовий модуль 1. Теорія сакрального мистецтва. Сакральне мистецтво Стародавнього Сходу

Тема 1. Теорія сакрального мистецтва

Актуальність вивчення дисципліни «Сакральне мистецтво». Визначення і сутність сакрального мистецтва. Роль релігійного культу у виникненні сакрального мистецтва. Функції сакрального мистецтва. Генезис сакрального мистецтва. Види і жанри сакрального мистецтва. Символізм сакрального мистецтва. Сакральне мистецтво як спосіб пізнання релігійного ідеалу.

Література: 1, 2, 3, 13, 14, 15, 19, 28.

Тема 2. Сакральне мистецтво Стародавнього Сходу

Історико-культурний феномен цивілізацій Стародавнього Сходу. Релігійні вірування народів Ст. Сходу. Релігійний культ у мистецтві Ст. Месопотамії. Особливості побудови святилищ (зиккуратів) у Вавилоні. Канон у сакральному мистецтві Ст. Єгипту. Розмаїття сакрального мистецтва Ст. Індії. Вплив релігійних систем індуїзму та буддизму на формування сакрального мистецтва індійського культурного регіону. Даосизм і конфуціанство, їх вплив на сакральне мистецтво Ст. Китаю. Культ природи та імператора в сакральному мистецтві Ст. Китаю. Вплив релігійних вірувань китайців на специфіку сакрального мистецтва далекосхідного культурного регіону. Значення сакрального мистецтва Ст. Сходу.

Література: 1, 2, 3, 5, 6, 13, 14, 15, 19, 31.

Змістовий модуль 2. Сакральне мистецтво Європи

Тема 3. Сакральне мистецтво Європи: генезис

Генезис сакрального мистецтва в європейському культурному регіоні. Зв'язок сакрального мистецтва з релігійним культом у первісній культурі. Синкретизм мистецтва, релігії, побуту. Міфічність первісної моделі світу. Первісні вірування. Види сакрального мистецтва в первісній культурі. Скульптура «палеолітична венера» як відображення культу жінки-матері. Архаїчний живопис і тотемізм. Наскальний живопис печери Ласко (Франція). Макрокосм первісної архітектури. Значення сакрального мистецтва первісної доби.

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 7, 13, 14, 31, 35.

Тема 4. Сакральне мистецтво Античності

Феномен культурної свідомості античної цивілізації як основи формування культури в європейському культурному регіоні. Релігійне підґрунтя мистецтва Античності. Вплив язичництва / політеїзму на сакральне мистецтво Античності. Сакральне мистецтво Стародавньої Греції. Скульптура як спосіб пізнання релігійного ідеалу. Парфенон як ідеал давньогрецького храму. Сакральний живопис. Сакральне мистецтво Стародавнього Риму: від етрусків до імперії. Пантеон у Римі як храм усіх богів. Вплив християнства на сакральне мистецтво Античності. Значення сакрального мистецтва Античності. Література: 1, 2, 3, 4, 5, 7, 13, 14, 15, 31, 36.

Тема 5. Сакральне мистецтво Середньовіччя та Ренесансу

Феномен культурної свідомості християнської цивілізації. Історичний контекст генезису християнського сакрального мистецтва. Християнський обряд у сакральному мистецтві Візантії. Іконописний канон. Символізм хрестово-купольних храмів. Релігійна тематика у сакральному мистецтві західноєвропейського Середньовіччя. Вислів «Біблія в камені» як концепт середньовічного мистецтва. Культ реліквій у храмах. Романський і готичний стилі в архітектурі. Готичний собор. Сакральне мистецтво Ренесансу як поєднання християнського віровчення та ідеалів гуманізму. Образ Мадонни. Творчість Джотто, Леонардо да Вінчі, Рафаеля Санті, Мікеланджело Буонарроті, їх вплив на розвиток сакрального мистецтва народів світу. Ватикан як центр папства. Значення сакрального мистецтва Середньовіччя та Ренесансу.

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 7, 9, 10, 13, 14, 15, 16, 17, 20, 25, 31, 34, 36.

Тема 6. Сакральне мистецтво України

Витоки українського сакрального мистецтва. Збруцький ідол як модель всесвіту. Сакральне мистецтво України-Русі та вплив християнства. Собор Св. Софії у Києві як світоглядна ідея та художній шедевр. Специфіка сакрального мистецтва в стилі бароко. Козацький собор як втілення концепції світобачення доби. Козацька ікона. Сакральне мистецтво в стилі бароко на західноукраїнських землях. Католицький костел. Біблійні сюжети у творчості І. Г. Пінзеля. Релігійний чинник у створенні творів сакрального мистецтва XVII–XXI ст. Дослідження українського сакрального мистецтва X–XXI ст. Значення сакрального мистецтва України.

Література: 1, 2, 3, 4, 8, 9, 12, 13, 14, 18, 21, 22, 24, 26, 27, 29, 30, 32, 33.

Змістовий модуль 3. Сакральне мистецтво ісламу, Африки та Америки

Тема 7. Сакральне мистецтво ісламу

Історико-культурний феномен арабо-мусульманського культурного регіону. Іслам як монотеїстична релігія. Специфіка релігійного культу в ісламі. Сакральне мистецтво ісламу як спосіб пізнання релігійного ідеалу. Джерела становлення мусульманського мистецтва. Сакральне мистецтво в мусульманській імперії. Особливості архітектури й образотворчого мистецтва в арабській (ісламській) культурі. Мечеть як культова споруда в ісламі. Іслам і мистецтво каліграфії. Значення сакрального мистецтва ісламу.

Література: 1, 2, 3, 5, 7, 13, 14, 15, 19.

Тема 8. Сакральне мистецтво Африки

Історико-культурний феномен африканського культурного регіону. Розмаїття сакрального мистецтва племен і народів Африки. Образ африканської маски і культ померлих предків. Маски і скульптура тропічної Африки. Музично-танцювальна магія африканців. Нігерійське сакральне мистецтво. Вплив ісламу та християнства на формування сакрального мистецтва африканського культурного регіону. Значення сакрального мистецтва Африки.

Література: 1, 3, 5, 7, 13, 14, 15, 35.

Тема 9. Сакральне мистецтво Америки

Історико-культурний феномен латино-американського й північно-американського культурних регіонів. Специфіка сакрального мистецтва доколумбової Америки. Прадавня сакральна культура ольмеків, народів майя, ацтеків, інків. Розмаїття сакрального мистецтва латино-американського й північно-американського культурних регіонів. Значення сакрального мистецтва Америки.

Література: 1, 2, 3, 13, 14, 15, 35.

4. Структура залікового кредиту з дисципліни «Сакральне мистецтво»

(денна форма навчання)

Тема	Кількість годин				
	Лекції	Прак-тичні заняття	Самостій-на робота	Індиві-дуальна робота	Контрольні заходи
Змістовий модуль 1. Теорія сакрального мистецтва. Сакральне мистецтво Стародавнього Сходу					
Тема 1. Теорія сакрального мистецтва	4	2	10		
Тема 2. Сакральне мистецтво Стародавнього Сходу	4	2	10		Модульна робота 1
Змістовий модуль 2. Сакральне мистецтво Європи					
Тема 3. Сакральне мистецтво Європи: генезис	2	2	10		
Тема 4. Сакральне мистецтво Античності	4	2	10		
Тема 5. Сакральне мистецтво Середньовіччя та Ренесансу	4	2	10	2	
Тема 6. Сакральне мистецтво України	6	2	20	3	Модульна робота 2
Змістовий модуль 3. Сакральне мистецтво ісламу, Африки та Америки					
Тема 7. Сакральне мистецтво ісламу	2	1	10		
Тема 8. Сакральне мистецтво Африки	2	1	10		
Тема 9. Сакральне мистецтво Америки	2	1	10		
Разом	30	15	100	5	

5. Тематика семінарських занять

Семінарське заняття № 1

Тема: Теорія сакрального мистецтва

Мета: формування системи знань про теоретичні аспекти сакрального мистецтва

Питання для обговорення:

1. Сутність сакрального мистецтва.

2. Функції сакрального мистецтва.
3. Генезис сакрального мистецтва.
4. Види і жанри сакрального мистецтва.
5. Символізм сакрального мистецтва.
6. Сакральне мистецтво як спосіб пізнання релігійного ідеалу.

Література: 1, 2, 3, 13, 14, 15, 19, 28.

Семинарське заняття № 2

Тема: Сакральне мистецтво Стародавнього Сходу

Мета: формування системи знань про сакральне мистецтво Ст. Сходу

Питання для обговорення:

1. Релігійний культ у сакральному мистецтві Ст. Месопотамії.
2. Канон у сакральному мистецтві Ст. Єгипту.
3. Сакральне мистецтво Ст. Індії: вплив індуїзму та буддизму.
4. Культ природи та імператора в сакральному мистецтві Ст. Китаю.

Література: 1, 2, 3, 5, 6, 13, 14, 15, 19, 31.

Семинарське заняття № 3

Тема: Сакральне мистецтво Європи: генезис

Мета: формування системи знань про генезис сакрального мистецтва Європи

Питання для обговорення:

1. Зв'язок сакрального мистецтва з релігійним культом у первісній культурі.
2. Види сакрального мистецтва в первісній культурі.
3. Скульптура як відображення культу жінки-матері.
3. Архаїчний живопис і тотемізм.
4. Макрокосм первісної архітектури.

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 7, 13, 14, 31, 35.

Семинарське заняття № 4

Тема: Сакральне мистецтво Античності

Мета: формування системи знань про сакральне мистецтво Античності

Питання для обговорення:

1. Релігійне підґрунтя мистецтва Античності.
2. Сакральне мистецтво Ст. Греції. Парфенон як ідеал давньогрецького храму.
3. Сакральне мистецтво Ст. Риму. Пантеон у Римі як храм усіх богів.

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 7, 13, 1, 14, 15, 31, 36.

Семинарське заняття № 5

Тема: Сакральне мистецтво Середньовіччя та Ренесансу

Мета: формування системи знань про сакральне мистецтво Середньовіччя та Ренесансу

Питання для обговорення:

1. Історичний контекст християнського сакрального мистецтва.
2. Християнський обряд у сакральному мистецтві Візантії. Іконописний канон.
3. Сакральне мистецтво західноєвропейського Середньовіччя.

4. Сакральне мистецтво Ренесансу (творчість Джотто, Леонардо да Вінчі, Рафаеля Санті, Мікеланджело Буонарроті).

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 7, 9, 10, 13, 14, 15, 16, 17, 20, 25, 31, 34, 36.

Семінарське заняття № 6

Тема: Сакральне мистецтво України

Мета: формування системи знань про сакральне мистецтво України

Питання для обговорення:

1. Витоки українського сакрального мистецтва. Збруцький ідол як модель всесвіту.
2. Сакральне мистецтво України-Русі. Собор Св. Софії у Києві як світоглядна ідея та художній шедевр.
3. Козацький собор як втілення світобачення доби. Козацька ікона.
4. Сакральне мистецтво в стилі бароко на західноукраїнських землях.
5. Біблійні сюжети у творчості І. Г. Пінзеля.

Література: 1, 2, 3, 4, 8, 9, 12, 13, 14, 18, 21, 22, 24, 26, 27, 29, 30, 32, 33.

Семінарське заняття № 7

Тема: Сакральне мистецтво ісламу, Африки та Америки

Мета: формування системи знань про сакральне мистецтво ісламу, Африки та Америки

Питання для обговорення:

1. Сакральне мистецтво ісламу.
2. Сакральне мистецтво Африки.
3. Сакральне мистецтво Америки.

Література: 1, 2, 3, 5, 7, 13, 14, 15, 19.

6. Комплексне практичне індивідуальне завдання

Комплексне практичне індивідуальне завдання з курсу «Сакральне мистецтво» потребує цілеспрямованого опанування змісту дисципліни, формування навичок застосування набутих знань на практиці. Виконання КПЗ – один із залікових модулів з дисципліни «Сакральне мистецтво».

Завдання для написання КПЗ: відвідати один з храмів в Україні (за вибором студента); написати есе про культову споруду, попередньо ознайомившись з текстами мистецтвознавців і релігієзнавців, які пишуть на цю проблематику.

7. Самостійна робота

№ п/п	Тематика	К-сть годин
1.	Теорія сакрального мистецтва	10
2.	Сакральне мистецтво Стародавнього Сходу	10
3.	Сакральне мистецтво Європи: генезис	10
4.	Сакральне мистецтво Античності	10
5.	Сакральне мистецтво Середньовіччя та Ренесансу	10

6.	Сакральне мистецтво України	20
7.	Сакральне мистецтво ісламу	10
8.	Сакральне мистецтво Африки	10
9.	Сакральне мистецтво Америки	10
	Разом	100

8. Тренінг з дисципліни

Тематика: Сакральне мистецтво України

Порядок проведення:

1. Відвідати Тернопільський обласний художній музей, Тернопільський обласний краєзнавчий музей (за вибором студента); ознайомитись з експозицією сакрального мистецтва.

2. Написати есе про один твір сакрального образотворчого мистецтва, попередньо ознайомившись з текстами мистецтвознавців, які пишуть на цю проблематику.

9. Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання

У процесі вивчення дисципліни використовуються наступні методи оцінювання навчальної роботи студентів:

- стандартизовані тести;
- поточне опитування;
- залікове модульне тестування та опитування;
- наскрізні проекти;
- командні проекти;
- аналітичні реферати, есе;
- презентації результатів виконаних завдань та досліджень;
- оцінювання результатів КПЗ;
- студентські презентації та виступи на наукових заходах;
- ректорська контрольна робота;
- екзамен;
- інші види індивідуальних та групових завдань.

10. Критерії, форми поточного та підсумкового контролю

Підсумковий бал (за 100-бальною шкалою) з дисципліни визначається як середньозважена величина, залежно від питомої ваги кожної складової залікового кредиту.

Заліковий модуль 1	Заліковий модуль 2 (ректорська контрольна робота)	Заліковий модуль 3 (підсумкова оцінка за КПЗ, враховуючи поточне опитування)	Заліковий модуль 4 (екзамен)
20%	20%	20%	40%
7 тиждень	17 тиждень	17 тиждень	

Шкала оцінювання

За шкалою THEU	За національною шкалою	За шкалою ECTS
90–100	відмінно	A (відмінно)
85–89	добре	B (дуже добре)
75–84		C (добре)
65–74	задовільно	D (задовільно)
60–64		E (достатньо)
35–59	незадовільно	FX (незадовільно з можливістю повторного складання)
1–34		F (незадовільно з обов'язковим повторним курсом)

11. Інструменти, обладнання та програмне забезпечення, використання яких передбачає навчальна дисципліна

№	Найменування	Номер теми
1.	Електронний варіант лекцій	1–9
2.	Презентації	1–9

12. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Основні:

1. Академічне релігієзнавство: підручник / за наук. ред. А. М. Колодного. К., 2000.
2. Асеев Ю. Шедеври світової архітектури. К., 1982.
3. Велика ілюстрована енциклопедія історії мистецтв. К., 2007.
4. Вітлі А. Історія живопису. К., 2008.
5. Винкельман И.-И. История искусства древности. СПб., 2000.
6. Головащенко С. І. Історія християнства: курс лекцій. К., 1999.
7. Гомбрих Э. История искусства. М., 1998.
8. Кравич Д. Українське мистецтво: у 3-х ч. Л., 2004.
9. Лихачева В. Искусство Византии. М., 1988.
10. Мастера иконописи и фрески. М., 2003.
11. Мистецтво і етнос. Культурологічний аспект. К., 1991.
12. Степовик Д. Історія української ікони Х–XX століть. К., 1996.
13. Ильина Т. История искусств. Западноевропейское искусство. М., 1993.
14. Филипович Л. Етнологія релігії. К., 2000.
15. Художня культура світу / за ред. Н. Миропольської. К., 2003.

Додаткові:

16. Ануфрієв О., Семашко О. Західноєвропейська середньовічна художня культура. К., 1995.
17. Бидерман Г. Энциклопедия символов. М., 1996.
18. Брайчевський М. Ю. Утвердження християнства на Русі. К., 1988.

19. Вайнтруб І. В. Священні лики цивілізацій. К., 2001.
20. Вазари Д. Життєописання найбільш знаменитих живописців, ваятелів и зодчих. М., 1971.
21. Горський В. С. Святі Київської Русі. К., 1993.
22. Демчук Р. Храм Софії у символічному просторі Русі-України. К., 2008.
23. Заморовський В. Спочатку був Шумер. К., 1983.
24. Ісаєвич Я. Д. Україна давня і нова: народ, релігія, культура. Львів, 1996.
25. Італьянское возрождение: художественные направления и стили. М., 2006.
26. Кристопчук М. Синтез технік монументального мистецтва в храмовій архітектурі. Львів, 2002.
27. Моця О., Ричка В. Київська Русь: від язичництва до християнства. К., 1996.
28. Павлов С. В., Мезенцев К. В., Любіцева О. О. Географія релігій: навч. посіб. К., 1999.
29. Попович М. Культура: ілюстрована енциклопедія України. К., 2009.
30. Попович М. Нариси історії культури України. К., 1998.
31. Світова художня культура: від первісного суспільства до початку середньовіччя : навч. посіб. / О. П. Шолокова, ін. К., 2004.
32. Українська культура в європейському контексті / за ред. Ю. Богуцького. – К., 2007.
33. Уманцев Ф. Мистецтво давньої України. К., 2002.
34. Уотс Алан. Миф и ритуал в христианстве. К., 2003.
35. Фрейд З. Тотем и табу. Психология первобытной культуры и религии. СПб., 1997.
36. Художня культура світу. Європейський культурний регіон. К., 2007.